

адасобіць апісанне сказа-выказвання ў выглядзе сеткі сінтаксічных адносін паміж яго членамі ад апісання паслядоўнасці слоў, што ўваходзяць у сказ.

Літаратура

1. Адмони, В. Г. Методика грамматического анализа в “традиционной грамматике” / В. Г. Адмони // Вопросы общего языкознания. – М., 1964. – 250 с.
2. Астафьева, Н. И. Предлоги в русском языке и особенности их употребления / Н. И. Астафьева. – Минск, 1974. – 64 с.
3. Бенвенист, Э. Общая лингвистика / Э. Бенвенист. – М., 1974. – 448 с.
4. Виноградов, В. В. Предлоги, их морфологические разряды и синтаксические функции / В. В. Виноградов // Русский язык (грамматическое учение о слове) / В. В. Виноградов. – М., 1972. – С. 531–551.
5. Левит, З. Н. К проблеме аналитического слова в современном французском языке / З. Н. Левит. – Минск., 1968. – 449 с.
6. Суник, О. П. Общая теория частей речи / О. П. Суник. – М., 1966. – 132 с.
7. Шаранда, А. Н. Сравнительная типология категории предлога / А. Н. Шаранда. – Минск, 1981. – 231 с.
8. Шмелёв, Д. Н. Синтаксическая членимость высказывания в современном русском языке / Д. Н. Шмелёв. – М.: Наука. – 151 с.
9. Шуба, П. П. Тлумачальны слоўнік беларускіх прыназоўнікаў / П. П. Шуба. – Мінск, 1993. – 168 с.
10. Языкознание: большой энциклопедический словарь / гл. ред. В. Н. Ярцева. – 2-е изд. – М.: Большая Российская энциклопедия, 1998. – 685 с.
11. Якобсон, Р. К вопросу о зрительных и слуховых знаках / Р. Якобсон // Семантика и искусствометрия. – М., 1972. – С. 82–87.

І. Р. Прычынец

НАЦЫЯНАЛЬНА-КУЛЬТУРНЫЯ КАНТАЦЫП ЛЕКСЕМЫ ПЧАЛА Ў БЕЛАРУСКАЙ ФРАЗЕАЛОГІ

У беларускай мове налічваецца значная колькасць устойлівых выразаў з кампанентам-інсектонімам. Людзі ўспрымаюць насякомых праз прызму ўласнага светапогляду, які грунтуецца на шматвяковых назіраннях, гукавобразных і міфапэтычных уяўленнях, асацыятыўным мысленні. Яны суадносяць насякомых са сваімі паводзінамі, назвы іх выкарыстоўваюць для намінацыі шэрага іншых рэалій паўсядзённага жыцця.

Сярод шматлікіх прадстаўнікоў свету насякомых *пчала* карыстаецца асаблівай павагай у чалавека. Пра жыццё пчол і іх працавітасць складаліся легенды. З незапамятных часоў людзі дзівіліся і захапляліся будовай пчалінай сям’і, яе нават лічылі прыкладам ідэальнай дзяржавы, дзе кожны аддае ўсё, што можа, грамадству і сам ні ў чым не мае патрэбы: бясплодныя рабочыя пчолы працуюць, абраная з іх асяроддзя самка уладарыць, а самцоў-трутняў церпяць да той пары, пакуль яны неабходныя.

Пчалу спакон вякоў успрымалі як божае стварэнне, называлі *божай угодніцай*, *божай мудрасцю* і надзялялі святасцю. Лічылася, што пчала джаліць толькі грэшнікаў. У вулей з пчоламі ніколі не б’е гром. Пчолы

абавязаны Богу самім сваім паходжаннем, у адрозненне ад чмялёў, шэршняў ці вос, якіх стварыў сатана, супернічаючы з Богам [11, с. 268].

Семантычным фонам для ўзнікнення і інтэрпрэтацыі пераважнай большасці беларускіх устойлівых выразаў з лексмай *пчала* стала сема ‘працавітасць’, якая непасрэдна звязана з функцыяй здабычы кветкавага нектару і перапрацоўкі яго ў мёд: *працавіты як пчолка; старанны як пчала; Малая пчолка, але і тая працуе; Пчолка маленькая, а мёду колькі наносіць; Узяліся за работу, як пчолкі ў цёплы дзень. У фраземе Пчала – дармовы батрак* яскрава паказаны альтруізм працавітых пчол. Небезпадстаўнай у святле сказанага з’яўляецца прыказка *На Беларусі пчолы як гусі, рэзгінамі мёд носяць*, таму што дадзеная моўная адзінка – яскравы прыклад парэміі, якая мае высокую лінгвакраіназнаўчую каштоўнасць, а г.зн. яскрава адлюстроўвае спецыфіку нацыянальнага менталітэту. Па-першае, у сваім лексіка-семантычным складзе прыказка ўтрымлівае ўжо саму назву краіны *Беларусь*. Па-другое, у ёй выкарыстоўваецца безэквівалентнае ў рускамоўным дачыненні слова *рэзгіны*, зафіксаванае ў слоўніку безэквівалентнай лексікі І.Р. Шкрабы “Самабытнае слова”. Па-трэцяе, праз вобраз пчалы і яе гіпербалічнае параўнанне з гуссю перадаецца такая адметная асаблівасць беларускага менталітэту, як працавітасць, цягавітасць. Нездарма пчол апісальна называюць *крылатымі працаўнікамі, пералётнымі майстрамі* [6, с.78].

Варта звярнуць увагу на такую асаблівасць існавання і працы пчол, як згуртаванасць, адданасць адной пчалінай сям’і: *Пчолка адзін вулей знае і толькі з адною сямейкаю дажывае; Пчолкі па адной не селяцца; Адна пчала многа мёду не наносіць*. Польскі даследчык В. Капаліньскі піша, што пчала з’яўляецца эталонам добра арганізаванай дзяржавы, княства; паслушэнства і іерархічнай згуртаванасці [11, с. 267].

Вобраз пчалы з’яўляецца ўвасабленнем чысціні – *Бруднага пчолы не прапускаюць*. Таму перад імі нельга з’яўляцца ў бруднай вопратцы. Таксама не падпускаюць да вулляў жанчын падчас менструацый, а інакш вуллі згніюць [2, с. 467].

У характарыстыцы *пчалы*, акрамя чысціні, прысутнічаюць таксама матывы цнатлівасці: у беларускіх замовах яна мянуецца як *дзявіца-пчаліца*. У беларускай легендзе пчоламі робяцца слёзы прыгожай дзяўчыны. Цікавай з’яўляецца версія, звязаная з Дзевай Марыяй: лічылася, што пчала стварае патомства такім жа беззаганым спосабам, як і кветкі, на якіх яна харчуецца, што стала падставай для выкарыстання яе як эмблемы Дзевы Марыі [7, с. 228]. Менавіта таму ў вялікай колькасці народных уяўленняў і паданняў пра пчалу адлюстравана хрысціянская сімволіка: *Пчолы Богу ахвяру прыносяць; Жоўтыя васкі – Богу на свечкі*. Пчаліныя вуллі параўноўваліся з божым храмам: *Пчолкі гудуць, цэркаўку будуць; Разламаць пчол – разбурць храм Божы* [6, с. 77].

Пчала з’яўляецца сімвалам уваскрэсення, чалавечай душы, калі выяўлена на магільным камені (магчыма, таму, што яе зімовая спячка тлумачылася як часовая смерць). Яна таксама – медыятар паміж светам жывых і светам памерлых. Таксама адносілася гэта да другога прыходу Хрыста, што выяўлялася ў медзе і джале як атрыбутах Ісуса – чулага і зразумелага суддзі [6, с. 340].

Яшчэ ў індаеўрапецаў пчолы лічыліся сакральнымі: Сусветнае дрэва, паводле іх разумення, аб’ядноўвала тры зоны: неба (галіны), зямлю (ствол) і падземнае царства (карані). З трыма асноўнымі часткамі суадносіліся розныя жывёлы: з галінамі і вяршынай – птушкі, са ствалом – пчолы, з карэннем – хтанічныя жывёлы. Таму, відаць, пчалу лічылі за каралеву насякомых так, як ільва – за цара звяроў, арла – птушак, а дуб і кедр – дрэў [2, с. 469].

Цікава, што ў старажытных славян пчала была сімвалам кахання, таму што аб’ядноўвала ў сабе “*слодыч мёду і горыч джала*” [7, с. 230].

Значная колькасць устойлівых моўных выразаў беларускай мовы звязана з рэальнымі паводзінамі пчол: *Пчала на любы ляціць свет, Пчала ляціць на любую кветку. У прымаўцы Дзе сад, там і пчолы* дакладна паказаны локус існавання насякомых. Або, напрыклад, падставай для ўзнёкнення прымаўкі *На пах і пчолы ляціць* стала тое, што пчолы пах аб’екта для збірання нектару адчуваюць за два-пяць кіламетраў.

Акрамя таго, па паводзінах пчалы мяркуюць пра змены надвор’я, што яскрава прадстаўлена ў шэрагу беларускіх прыкмет: *Калі пчолы з раніцы сядзяць у вулі і гудзяць, то будзе дождж; На сухмень вылятае з роём пчол адна матка, а на макрыню вылятае некалькі матак і інш.*

Прымаўка *Прысядзем, каб пчолкі садзіліся* – паходзіць з натуральнай прыкметы: у пагоні за пчоламі, чалавек павінен час ад часу прысядаць, каб і пчолы прыселі. З гэтаю ж мэтай гасця, што прыйшоў на кароткі час, просяць прысесці [5, с. 146].

Супрацьпастаўляецца ў парэміях пчале жук: *За пчолкаю – у мёд, за жукам – у гной*. Існуе адпаведнік і ў польскай мове *Pszczola z kwiatów miód wususa, a osa jad* [11, с. 278].

Такім чынам, у складзе беларускай фразеалогіі лексема *пчала* набывае наступныя нацыянальна-культурныя канатацыі: працавітасць, цягавітасць, згуртаванасць, чысціня, цнатлівасць, уваскрэсенне, чалавечая душа, медыятар паміж светам жывых і светам памерлых, каханне.

Літаратура

1. Беларускія прыказкі, прымаўкі, фразеалагізмы / склад. Ф. М. Янкоўскі. – Мінск, 1992.
2. Гура, А. В. Символика животных в славянской народной традиции / А. В. Гура. – М., 1997.
3. Даль, В. Толковый словарь живого великого русского языка: в 4 т. / В. Даль. – М., 1976–1980. – Т 4: Р–V.

4. Зямля стаіць пасярод свету... : беларускія народныя прыкметы і павер'і. – Мінск, 1996.
5. Ліцвінка, В. Д. Слова міма не ляціць: беларускія народныя прыказкі і прымаўкі / В. Д. Ліцвінка, Л. А. Царанкоў. – Мінск, 1985.
6. Малажай, Г. М. Беларуская перыфраза / Г. М. Малажай. – Мінск, 1974.
7. Славянская міфалогія: энцыклапедычны слоўарь. – М., 1995.
8. Славянские древности: этнолингвистический словарь: в 5 т. / под ред. Н. И. Толстого. – М., 1995. – Т. 1
9. Янкоўскі, Ф. М. Беларуская фразеалогія / Ф. М. Янкоўскі. – Мінск, 1981.
10. Янкоўскі, Ф. М. Беларуская фразеалогія. Фразеалагізмы, іх значэнне, ужыванне / Ф. М. Янкоўскі. – Мінск, 1968.
11. Kopaliński, W. Słownik symboli / W. Kopaliński. – Warszawa, 1990.

І. Р. Прычынец, А. Л. Садоўская

СІМВОЛКА ГОЛУБА І ЛАСТАЎКІ Ў БЕЛАРУСКАЙ ІДЫЯМАТЫЦЫ І КУЛЬТУРЫ

Арнітаморфны код займае значнае месца ў традыцыйнай матэрыяльнай і духоўнай культуры беларусаў. Многія славянскія даследчыкі, займаючыся інтэрпрэтацый архайчных вобразаў народнай культуры, адносілі “птушыны пласт” да найбольш старажытных і адначалі яго сінкрэтычнае адзінства з іншымі вобразамі міфапэтычнай сістэмы.

Базавай, вызначальнай апазіцыяй, на якой грунтуецца класіфікацыя птушак у традыцыйнай славянскай культуры, з’яўляецца, як правіла, апазіцыя ‘чысты (святые, боскі, добры) – нячысты (д’ябальскі, злы)’. Найбольш значнымі прадстаўнікамі так званых “чыстых”, святых, боскіх птушак у свядомасці і традыцыйнай культуры беларусаў з’яўляюцца *голуб* і *ластаўка*.

Неаднаразовае ўзгаданне ў Бібліі і Святым Пісанні дадзеных арнітонімаў сведчыць пра тое, што яны нясуць у сабе сакральнае значэнне. Самае вядомае і шырока пашыранае ўяўленне пра голуба – як пра сімвал Святога Духа, які сышоў з неба пад час Хрышчэння Ісуса Хрыста. У гэтым значэнні ён з’яўляецца ў выявах Дабравешчання, Хрышчэння і г.д. *Голуб*, які вылятае з вуснаў манахіні, сімвалізуе яе душу, што ўзносіцца да неба [6]. А сем галубоў, якія кружацца над выявамі Хрыста або Дзевы Марыі з Немаўляткам, сталі сімвалам Сямі дароў Св. Духа (Іс., 11:1–2). У іх могуць быць подпісы па-латыні: *Sapientia* [Мудрасць], *Intellectus* [Розум], *Consilium* [Пранікліваць], *Fortitude* [Цвёрдасць], *Scientia* [Веды], *Pietas* [Набожнасць], *Timor* [Страх]. Менавіта *голуб* прынёс галінку алівы на Ноеў карабель як паведамленне пра тое, што патап пайшоў на спад і што з’явілася зямля, якую можна засяляць. З таго часу голуб і стаў сімвалам, а пазней і атрыбутам міру. Згодна з народнымі легендамі, *ластаўкі* спрабавалі адвесці праследавальнікаў Хрыста ад таго месца, дзе Ён хаваўся. [4, с. 618]. З улікам усяго названага, відаць, *голуб* і *ластаўка* лічацца любімымі Богам птушкамі. Якраз таму вядомыя забароны забіваць гэтых птушак, чыніць ім шкоду і ўжываць у ежу. Парушэнне гэтых